

A földbirtok tulajdona.

Irta :

dr. Pólya Jakab.

(Folytatás.) *

Első eset. A tőke és a termelő erő állandó, a népesség azonban szaporodik. A népesség szaporodása csökkenti a munka javadalmazását és ha ennek költsége ép oly mérvben kevesbedik, mint ép maga a javadalmazás mennyisége, akkor ezzel az összeggel a tőke jövedelem gyarapodik. Ha azonban a népszaporodás az élelmi szerek termelésének fokozását igényli és e nagyobb termelés csak nagyobb költséggel eszközölhető, a munka költségei nem hanyatlanak azon arányban, melyben a munka javadalmazása csökkent s ennek folytán a tőkenyereség sem emelkedik e mérvben. Sőt megtörténhetik, hogy általában nem is emelkedik. Nem emelkedik akkor, ha a szaporodott népesség élelmezésére még szükséges termények előállítására oly nagy, bár olcsóbb munkabért kíván, hogy annak összege az előbbi költségekkel azonos. Ez esetben a munkások vesztesége részben kárpótoltatik azon új munkával, mely szükséges vala az új termények előállítására, »a maradékot pedig a földesúr kapja, azon egyetlen érdekelt, ki mindég hasznot húz a népszaporodásból.«

Második eset. A tőke szaporodik; azonban a népesség, úgy mint a termelő erő állandó. Ez esetben emelkedik a munkabér, hanyatlak a tőke jövedelme. Az emelkedett munkabér fokozza a munkások jólétét és szükségleteit. A szaporodott szükségletek előidézik a költségesebb termelést. Ez pedig emeli a földbirtokosok jövedelmét.

Harmadik eset. A tőke és a népesség emelkedik; csak a termelési erő marad a régi fokon. Feltéve, hogy a tőke és a népesség egyaránt szaporodik, a munkás osztály helyzeté nem válto-

* L. A. Nemzetgazdasági Szemle 1887. évf. III. füzet, 211 lap, V – VI. füzet, 440. lap.

zik. A szaporodott népesség fentartása több élelmi cikket követel, melynek folytán a termelési költség gyarapodik. A földjáradék ennek folytán emelkedik a tőke nyereség rovására.

Negyedik eset. A tőke és a népesség állandó, azonban a termelő erő hirtelen emelkedik akár jobb gépek, akár kevésbé költséges üzem, akár a közlekedés javulása folytán. Csak azon irányt ismertetjük, mely a mezőgazdaság haladásával jár. Ez esetben leszáll a földjáradék, mert »a földbirtok termő erejének fokozása folytán kevesebb földbirtokot kell művelés alatt tartani.« Leszáll a munkabér is, a mennyiben nem emelkedtek a munkások igényei és szükségai; ellenben emelkedik a tőke jövedelme.

Ötödik eset, mely, Mill szerint, már inkább megfélel a valódi életnek. Bizonyos szabályossággal szaporodik a tőke és a népesség; de a mezőgazdaságban csak koronként történnek javítások s a jobb művelésmódok ismerete és alkalmazása csak lassanként terjed el a nép közt. Ez esetben a földbirtokos osztály fokozatosan gazdagodik. A munkás osztálynak, mint egésznek, tartási költsége emelkedik, azonban annak helyzete egyenként mégis rosszabbra fordul, mert a munkabér nagyobb népesség közt oszlik meg. Ellenben csökken a tőke jövedelme, mivel az nagyobb tőke közt oszlik meg. Váratlan javítások módosíthatják ugyan e viszonyokat, csökkenthetik a földbirtokosok jövedelmét a másik két osztály előnyére. De ez nem tarthat soká. Az élelmi szerek megolcsósodása előidézi a nagyobb népszaporodást és ép ez a tény végre is földbirtokosok javára dönti el a mezőgazdasági művelésben történt haladást.

Mill szorosán véve csak világosabban és részletesebben fejti ki azon megoszlási elveket, melyeket már Ricardo tanított. Megfelelnek-e Mill esetei a való életnek? Azt hisszük, hogy még az ötödik sem, különösen korunkban, midőn mind a gazdasági, mind az általános műveltség mindinkább terjed, midőn tehát feltételezhetjük, hogy a mezőgazdaságban nem csak koronként, hanem folytonosan történnek javítások, és hogy azon arányban, a mint emelkedik a népesség és a tőke, azon arányban a mezőgazdasági művelés és termelés is halad előre. E viszonyok feltétele alatt is mindig a földbirtokos leend a nyerő fél? Mert végre Mill szerint az esetek többségében mindig csak a földbirtokos

— van előnyben, a társadalom jövedelméből neki jut folytonosan emelkedő osztályrész.

Ricardo úgy, mint Mill jövedelem megoszlási elméletében nagy szerepet játszik nem annyira a tőke jövedelme, vagyis kamata, mint inkább a tőkés: a vállalkozó nyeresége. Ha azonban a vállalkozó nyeresége, mely voltaképp munkabér, tőkekamat és koczkázati díj közt oszlik meg, mint tényező kimarad, akkor Ricardo járadék elmélete alapján a leglogikusabb megoszlási tan az, melyet Georges Henrik állított fel. Ebben a megoszlási tanban csakis a termelés három tényezője: a földbirtok, a tőke és a munka szerepel.

A megoszlás három törvénye Georges szerint ez: ¹⁾

A földjáradék függ a gazdasági termelés véghatárától, emelkedik, a mint utóbbi hanyatlik, és hanyatlik, a mint az emelkedik.

A munkabér függ a gazdasági termelés véghatárától, hanyatlik a mint utóbbi hanyatlik és emelkedik, a mint az emelkedik.

A kamat függ a gazdasági termelés véghatárától, hanyatlik a mint utóbbi hanyatlik és emelkedik, a mint az emelkedik.

Ezekben a törvényekben a járadéktörvény szoros összekötésbe van hozva ugyancsak Ricardo által formulázott munkabér-törvényvel. A járadéknak tendenciája, hogy folytonosan emelkedjék, míg a munkabér mindig a természetes ár, vagyis azon minimum körül inog, mely ép elegendő a munkaerő fentartására.

E megoszlási törvényeknek a gyakorlati életben, mint az szintén Georges formulázza, ez volna a foganatja. ²⁾

»Hol a föld szabad és a munkát nem támogatja a tőke (a termelést előmozdító összehalmazott munka), az egész hozadékot a munka kapja meg bérül.

Hol a föld szabad és a munkát a tőke támogatja, ott a munkabér áll az egész hozadékból, levonva azon részt, mely szükséges hogy a munka tőkegyűjtésre ingereltessék.

Hol a föld magántulajdonba került és járadék keletkezik, ott a munkabér nagyságát megállapítja, azon legmagasabb ter-

¹⁾ Fortschritt und Armuth. Ford. Gütschow. 2. kiad. 1884. 94. l.

²⁾ Id. m. 189. s k. l.

ménymennyiség, melyet a munka járadék fizetése nélkül a rendelkezésére álló természeti adományokból előállíthat.

Hol a természet összes adományai monopolizálva vannak, ott a munkabér a munkások versenye folytán leszállíthatatik a minimumra, mely mellett a munkások magokat és nemüket fenntarthatják és *fentartani akarják.*«

A vagyon és jövedelem megoszlást tehát a földjáradék szabályozza. A földjáradék, de általában a magántulajdon és a számitás az emelkedő járadéokra okozza azt, hogy az emberiség haladásával együtt jár a nyomor és inség, mert mindinkább hanyatló a munkás osztályok jövedelme, akár mint munkabér, akár mint tőkekamat. A hanyatló jövedelem leszállítja a munkás osztályok fogyasztási képességét vagy nem engedi azt teljes kifejlődésre jutni. A fogyasztási képesség leszállításának eredményei az iparos válságok, melyek ezernyi és ezernyi vagy milliányi munkást kényszerítenek a tétlenségre. E kenyérvesztett munkások könyöradományokra szorulnak, elsülyednek a bűn örvényébe. A földbirtok magántulajdona, azon biztos tudat, hogy ugy a népszaporodás, valamint minden haladás az iparban, a termelő erő hatályosságában emeli a járadékot, előmozdítja a földbirtokkal való üzérkedést. Ez üzérkedés a földbirtoknak nagyobb árat ad, semmint azt a tényleges földjáradék indokolná. A munkás így kizáratik még műveletlen területekről is, hol képes volna kenyerét becsülettel, a maga munkájával megkeresni. A földbirtokban való magántulajdon oka annak, hogy a népesség mindinkább összetömrül, s míg egyes óriás nagy városok és ipartelepek emelkednek, a vidék maga elnéptelenül. A magántulajdonnak, az emelkedő járadéknak, a termelő erőben történő folytonos haladásnak róható terhére, hogy a földbirtok mind kevesebb és kevesebb kézbe kerül. A magántulajdon végeredménye tehát az, hogy míg egyesek folytonosan gazdagodnak, nem munkájok folytán, hanem mert birtokában vannak a termelésre okvetlenül szükséges természeti erőknek, a nagy többség folytonosan szegényedik, mélyebbre és mélyebbre sülyed. Mert az elszegényedés eredménye egyszersmind az elerkölcstelenedés, a kapzsiság, a nyugalmat nem engedő meggazdagodási vágy s ezekkel kapcsolatban az erkölcsi és polgári bűnök és büntettek folytonos gyarapodása.

Midőn ily rombolólag hat a magántulajdon, mi természetesebb, minthogy annak eltörlése követeltetik. Ricardo maga nem vonja le megoszlási tana végkövetkezményét, mert Andersennel együtt ő is azt tartja, hogy ha a földesurak le is mondanának az egész járadékról, még azért a gabona ára le nem szállana. »Az ily rendszabály csak a bérlőket hozná abba a helyzetbe, hogy mint urak éljenek, de semmi esetre sem csökkentené ama munkamennyiséget, mely szükséges, hogy előállíthassanak a nyers termények a művelt legterméketlenebb földön.« A magántulajdon eltörlése által csak egy más osztály nyerne, a nélkül, hogy ez az egész emberiség hasznára volna. Ezzel ugyan édes-keveset van megvédelmezve a magán tulajdon; de még kevésbé az angol földesuri rendszer, minőnek azt Georges tekinti. Mert bizonyos az, hogy gazdaságilag és társadalmilag előnyösebb, ha a földjáradékot a nemzet egy nagyobb része élvezi, és oly része, mely a termelésben közreműködik, mint ha azt maga közt egy törpe minoritás osztja meg, melynek a nemzet munkájában senmi része sincs s csak tétlenül, henyén, minden haszon nélkül a gazdasági és az értelmi haladásra, hiábavalóságok közt éli le napjait.

A magán tulajdon ellen intézett támadásokat ilyen érvekkel visszaverni nem lehet. Szükségkép másokhoz kellett folyamodni. Tagadásba vétetett Ricardo elméletének igazsága, fogalommeghatározása. Az amerikai Carey főleg Ricardo tanát a járadék keletkezéséről támadta meg, vitatva az, hogy a megszállás nem azon módon történik, mint azt Ricardo adta elő, hanem megfordítva, az emberek a terméketlenebb területekről mennek át a termékenyebb területek művelésére. Carey elméletének egyik főtévedése abban van, hogy a közgazdasági értelemben vett termékenységet összezavarja a természeti (fizikai) termékenységgel. A lapályok, a mezőgazdaságnak meghódított területek nagyobb hozadékot adnak, a könnyü talajoknál, de ezek művelésképes állapotba hozatala, valamint mivelése is aránylag több tőkét és munkát igényel. De másrészt megengedve az átmenetet a terméketlenebb talajokról a termékenyebbekre, egyszer ezek is elfogynak és akkor megint csak vissza kell térni a terméketlenebbekre.

Sokkal több figyelmet érdemel az a támadás, mely tagadja,

hogy a földben rejlő természeti erők használatáért általában bér fizettetnék. A földjáraadék e tan szerint nem egyéb tőke kamatnál, sőt mint Carey mondja, meg sem felel annak a kamatnak mely az illető birtok művelésképpé tételére fordított. »Mert miután a művelés a rosszabb talajokon kezdődik és mindig a jobbak felé halad, az ellenkező folyamatot kell felvennünk, a mennyiben az előbb művelt föld tulajdonosa kamatot kap kevesebb azon különbözettel, mely annak erői és azon földek erői közt fenforog, melyek a népesedés és a vagyon haladásával hason mennyiségű emberi munkával vétettek művelés alá.«¹⁾ Bastiat e gondolatot világosabban és rövidebben fejezi ki abban: »Meren állítani, hogy Franciaországban nincs egyetlen egy mező sem, mely megérné azt, mennyibe került, mely elcserélhető volna azon munka ellenében, melyet igényelt, hogy a termékenység azon fokára hozassék, melyben az ma létezik.«²⁾

Tény az, hogy a földbirtok, némely különösen kedvezményezett vidékek kivételével, adományait nem adja meg önként, hanem csak fáradságos, nehéz, gondos és figyelmes munka árán. Annál bővebben jutalmaz, minél megfelelőbb a munka a talaj és az éghajlati viszonyoknak, a társadalom követelményeinek vagy más szóval a piacz igényeinek. Egyesek ily uton is tesznek szert u. n.: felesleg vagyis a rendesnél nagyobb jövedelemre, mely tisztán személyes érdem, melynek semmi köze a kedvező helyzethez. A földbirtok jövedelmezőségében kétségtelenül nagy szerepet játszik a gazdálkodó személyes képessége és minden esetre vagyoni tehetsége. Hiba volna a földbirtok némely különös jövedelmezőségét a helyzet előnyének írni javára, mely előnyt és illetve ez adta járadékot Thünen ekként formulázza: »A jószág járadéka (Landrente) eredt azon előnyből, melyet az fekvésénél vagy talajánál fogva, azon legrosszabb föld felett bír, mely a szükségletek kielégítésére még termelésre használtatik,«³⁾

Tény továbbá az, hogy a földbirtok kétféle munkát igényel. Olyat, mely évről-évre megtérül, mint a vetés-forgási és aratási munkálatok, és olyat, mely abban állandósítottatik mintegy meg-

¹⁾ Carey. A társadalmi tudományok alapjai. XLII. fejelet. IV. §.

²⁾ Oeuvres complètes. VI. k. Harmonies économiques. 6. kiad. 1870.

³⁾ Der isolirte Staat. 3. kiad. 1875. I. k. 228. 1.

testesítették. Kétségtelen az, hogy az ilyen állandó munkák csak hosszabb időközök után térülnek meg; de másrészt bizonyos az is, hogy meg kell térülniök, mert az állandó munkák sem szolgálnak az öröklésre, hanem csak rövidebb-hosszabb időközökre, melyek után ismét megújítandók. Menynyi értéket, munkaerőt és tőkét képvisel a tulajdonos által a multban és folytonosan végzett, állandóságra számított s abban még mindig megtérítetlenül bentrejlő kulturmunka, adatok hiányában, bajos volna határozottan megállapítani s így teljes biztonsággal azt állítani, hogy a földbirtok jövedelem vagy a járadék még a földben megtérítetlenül benlevő tőke kamatját sem fedezi vagy az csak tisztán tőkekamat volna, nem felel meg a tényeknek. Az efféle állítás tuzás, melynek nincsen semmi bizonyító ereje.

Különben Bastiat maga sem ragaszkodik szorosán ahhoz hogy a földbirtok értéke egyenlő volna az abba befektetett tőkével. Elismeri és kijelenti, hogy »a földbirtok értéke nem csak a munkától függ, mely annak szenteltetett, hanem a társadalom tehetségétől e munka jutalmazására; az ajánlattól ép úgy, mint a kínálattól. Ime itt egy darab föld. Nem mulik el egy év sem hogy azon ne alkalmaztassék oly munka, mely a maradandóság természetével bír és ebből értéknövekedés ered. Azon kívül utak közelednek és tökéletesbülnek, a piacz tágul, a népesség gyarapodik számban és vagyonban; új tere nyílik a különféle művelési ágaknak, az értelemnek, az ügyességnek; e változás, ez általános haladás közepette, az új és régibb munka javára felüljutalmazás keletkezik vagyis a földbirtok javára értéknövekedés.«¹⁾

A nagyobb értéket, a nagyobb jövedelmet a földbirtoknak Bastiat szerint is nem csak a tulajdonos kulturmunkája, annak különös érdeme, hanem a társadalom is adja. Ezen többlet-jövedelmet vagy többlet értéket elnevezhetjük járadéknak, mondhatjuk társadalmi munkának, az eredmény egy és ugyanaz marad. Itt oly jövedelemről, oly értékről van szó, mely nem a tulajdonos érdeme, nem munkájának vagy tőkéjének eredménye, hanem tisztán a társadalom emelkedésének és haladásának folyamánya.

Itt megállapodhatunk. A földjáradék vagyis bizonyos többlet jövedelem léte, mely tisztán tárgyilagos körülményeknek,

¹⁾ Id. h. 343. és 344. l.

jobb minőségű talajnak vagy kedvezőbb fekvésnek tulajdonítható, tagadhatlan. Tagadhatlan az is, hogy vannak esetek, midőn valamely természeti erő birtoka már magában véve is jövedelmet biztosít a tulajdonosnak, például nálunk a halászati jog. E többlet jövedelemnek van-e azon hatalma, hogy az összes többi osztályok jövedelmét megcsonkítsa, a munkabéreket a minimumra szorítsa, maga körül nyomort és inséget létesítsen?

E tan félszége, eltekintve attól, hogy a munkabér minimum nem valamely állandó, adott mennyiség, hanem a korrall és műveltség haladásával folytonosan változik, mint ezt Rirardo maga is tanítja, George maga is mondja és Lassalle maga is beismeri, midőn állítja, hogy a munkás osztály napjainkban sokkal jobban él, mint annak előtte, kitűnik onnan is, ha elfogadjuk a tant végkövetkeztetését t. i. elfogadjuk azt, hogy a földbirtok néhány kézbe kerül, a nagy tömeg pedig csupa koldussá lesz vagyis oly embertömeggé, melynek szükséglete lehanyatlík a tiszta létminimumra. Annak a néhány embernek kétségtelenül óriás jövedelme lesz arányban és viszonyban a nagy tömeggel, de nem fogna-e a földjáradék, az a jövedelem, mit a földbirtok ma ad, tetemesen hanyatlani. Nem fogna-e a termelés tetemesen lejjebb szállani ép annak folytán, mert leszállt a fogyasztók nem fogyasztási, de vételképessége? Nem fogna-e hanyatlani, maga a városi telkek járadéka vagy értéke is ép azért, mert mindenki igyekeznék és kénytelen is volna magát kisebb lakhelyen megvonni?

Vegyük Nagybrittaniát, hol a földbirtok járadéka kétségtelenül a legmagasabb fokon áll. Tegyük fel, hogy Nagy-Brittánia elvesztené gyarmatait, az összes népek és nemzetek pedig elzárkóznának előle. Tegyük fel, hogy ennek eredménye volna, hogy megszűnne külkereskedése és ezzel együtt tetemesen hanyatlana ipara. Még ekkor is folytonosan gazdagodna az a néhány lord, ki Nagybrittánia földje legnagyobb részét bírja. Vagy ellenkezőleg nem csorbulna-e meg tetemesen azok jövedelme, még akkor is, ha a népesség megmaradna a mai fokon? Mi azt tartjuk hogy igen, sőt az a nézetünk, hogy még akkor is sülyedne az a néhány lord jövedelme, ha a népesség folyton szaporodna a mai mérték szerint, hacsak a foglalkozások tagozatában, a földbirtok megoszlásában változás nem történék. Csökkenne és pe-

hetik azokat a nagy tömegből. Szerencsés véletlen előfordulhat minden foglalkozásban. A véletlen körülmények összetalálkozása általában nagy szerepet játszik az emberek és társadalmak életében. Már az maga is szerencsés véletlen, ha valaki alföldi birtokosnak és nem árvamegyeinek születik. A kedvező helyzet adta előnyökben nincs semmi jogtalanság vagy igazságtalanság. Mert ha ezt elfogadjuk, végre is oly eredményekre jutnánk, hogy meg kellene tagadnunk minden nemzeti létet. Mert végre a véletlen, a kedvező körülmények eredménye, hogy mi Magyarországon és nem Szibériában lakunk. Ha a véletlen jogtalanságot foglal magában, mi alapon és jogen tartjuk mi elfoglalva e kincses országot s zárjuk ki abból az oly népeket, melyeknek természetlen, a természettől mostohán ellátott vidékek jutottak osztályrészül. Az előnyös helyzetből, ez adta jövedelemből érvet faragni a magántulajdon ellen nem lehet.

Elismerjük és elfogadjuk, hogy a földbirtok helytelen megoszlása, egyesek kezén való összetömörülése, kétségtelenül okoz társadalmi bajokat és visszasságokat. Okozza s előidézi gazdasági téren a társadalmi foglalkozások helytelen tagozatát, aránytalanságot szül a termelők és fogyasztók közt, eszközli a néptömörítést. De ezen tény nem idokolja a magántulajdon eltörlését, hanem csak azt hozhatja magával, hogy a földbirtok tulajdona akként szerveztessék, hogy a birtokösszehalmozás egyes egyének vagy családok kezén lehetetlenné legyen, vagy a hol birtoktömörítés mint a mult hagyománya áll fenn, ez megszüntettessék s a birtok arányosabb, megfelelőbb megosztása eszközöltessék.

VII.

A magántulajdon pótlására ajánlt intézmények.

A magántulajdonnak nem csak czélszerűsége, hanem igazságos volta még jobban kitűnik, ha sorba vizsgáljuk azon javasolt intézményeket, melyekkel a magántulajdont pótolni akarják. Csak futólagos áttekintésre méltatjuk azokat. Tehetjük ezt annál is inkább, mert az eddigiekben már kifejtettük, hogy a földbirtok tulajdonának akkép kell szerveztetnie, hogy az kevesek kezén össze ne tömörülhessen és hogy a tulajdon maga folyomány egyen a társadalom érdekében teljesített akár közvetlen, akár

és igazságtalanság végét is éri. A mint a társadalom azon tagjai, melyek a pusztá járadékból is megélnek, részt vesznek a társadalom munkájában mint vezetők és vezénylők, hatnak és működnek oly tereken, melyek a termelést közvetve mozditják elő, meg is szüntek a társadalom ingyenélői, fölösleges tagjai lenni és ép úgy, sőt sokkal nagyobb mérvben működnek közre az az anyagi haladás létesítésén, mint a termelésben közvetlenül részes testi nagy szellemi munkások. Mindég helyes és előnyös marad, ha a társadalomnak vannak oly tagjai, melyek felmentve az élet mindennapi gondjaitól, egész idejüket és tehetségüket a köznek szentelhetik és úgy fel, mint lefelé, szabadon és függetlenül járhatnak el. Ebből azonban korántsem következik, hogy ily független állásu egyének külön jogok és intézmények segítségével teremtessenek vagy tartassanak fenn és valamely külön, magasabb osztály szerveztessék, mely — mellékesen mondva — többnyire meg is feledkezik feladatáról, hanem csakis az, hogy a társadalomnak, saját céljai elérése végett, vagyonos, független osztályra is van szüksége. Ha pedig a földbirtokos közreműködik a társadalom haladásán, mely végre mindannyi osztálynak és foglalkozásnak válik előnyére, mi jogczimen szabad és lehet őt és kizárólag őt a helyzet adta előnytől megfosztani, a társadalom egyéb tagjait pedig abban az előnyben minden rövidítés nélkül meghagyni.

Tagadhatlan különben is, hogy a kedvező helyzet nem csak a földtulajdonosnak, hanem egyéb osztályoknak is ad és biztosít előnyöket, s kétségtelenül még a testi munkásoknak is. Midőn George az ellenkezőt vitatja és azt állítja, hogy a haladás kedvezőtlen befolyást gyakorol a munkások helyzetére, leszállítja azok munkabérét s a midőn ebbeli állítását a napszám csökkenésére alapítja, azt hisszük, határozattan tévedett s állításának begyőzésére oly tényezőt szerepeltet, mely mit sem bizonyít.

A pénzben kifejezett napszám vagy napi munkabér semmiféle biztos következtetést nem enged a munkás osztály sorsára. Ez irányban csakis az évi kereset dönt. A napszám leszállhatott s mindamelllett emelkedhetett a munkás osztály évi keresete, mert szaporodott a munka és a kereseti alkalom s míg az előtt a munkás az évnek csak bizonyos szakában talált foglalkozásra, most egész éven át van foglalkoztatva. Továbbá nem a

közvetett kulturmunkának. Az emberiség végre is nem csak termelők és fogyasztók közönsége, hanem annak magasabb műveltségi és művelődési érdekei is vannak. Ebből is világos, hogy mily absurdum azon elmélet, mely mindenkit részesíteni akar a földbirtok tulajdonában, vagyis mindenkinek földbirtokot akar juttatni. Ha minden ember arra volna kényszerítve, hogy ön-maga termelje meg élelmét, építse fel házát, készítse el butorzatát, ruházatát stb. akkor mind egyenlően műveletlenek, durvák, de mindannyian egyenlően szegények is volnának. Az ez elméletben rejlő elv csak addig és annyiban helyes, a meddig és a mennyiben csak azt akarja mondani, hogy földbirtok szerzésétől senki se legyen elzárva.

Más javaslat oda megy, hogy a járadékot, mely tisztán a társadalom haladásának eredménye, a társadalom javára is foglalják le, vagy mint George követeli, hogy az egyetlen földadó kivételével minden más egyéb adó törültsék el. A földadó pedig legyen oly nagy, hogy lehetőleg kimerítse az egész földjáradékot. Azt hiszik, hogy ezzel elérhető lesz a latifundiumok megszűnése és a birtok s jövedelem arányosabb megoszlása. E javaslatok szülőföldje Anglia és az Egyesült-Államok. Ezekben az országokban is találtak párthivekre, mert Angliában már is másé a föld tulajona és más miveli azt, az Egyesült-Államokban pedig szintén lábra kezd kapni ez a viszony. Kétségtelen, hogy van abban ellenmondás, sőt kimondhatjuk, igazságtalanság, ha oly ember, ki semmivel sem járul a társadalom haladásához, ki léhan, legfőlebb élvezetek és alacsony szenvedélyek közt éli le napjait és a ki csak itt-ott kegyeskedik némi hulladékokat juttatni a szegényeknek és nyomorultaknak, pusztán azért, mert földbirtokos fiának született, részt és aránylag nagy részt vesz a társadalom jövedelmében, emelkedett jólétében, míg az, ki akár testi, akár szellemi munka mellett az emberiség jóvoltáért és haladásáért küzd és fárad, mert a véletlen úgy akarta, hogy szegényen lássa meg a fényes napvilágot, alig találja meg fáradságának, küzdelmének megfelelő jutalmát s ahoz a léha birtokoshoz mérten kétségtelenül nyomort és inséget szenved. Ez az ellenmondás, ez az igazságtalanság fokozódik, ha az egész földbirtok vagy ha csak annak nagy, esetleg tulnyomó része afféle léha semmittevők kezén van. De itt és ezen a ponton az ellenmondás

lekötése által kárpótolja a tulajdonosokat. Az évjáradékok, némelyek szerint, bizonyos meghatározott koron keresztül fizettetének a tulajdonosnak és jogutódainak, mások szerint azok csak a tulajdonosnak és gyermekeinek járnának. Mások azt javasolják, hogy a kisajátítás csak fokozatosan foganosittassék. Abban, hogy a földbirtok gyorsabban jusson az állam kezére, segédeszközül szolgálhatna az oldalági örökösödés eltörlése vagyis a lemenő és illetve felmenő örökös nélkül elhunytak birtoka az állam tulajdonába menne át. Nem tárgyaljuk pedig e javaslatokat azért, mert felteszszük, hogy az egész földbirtok, már akár kárpótlás mellett, akár anélkül, az állam kezén van, s kérdezzük, hogy alakulnának ekkor a viszonyok?

Az állam saját kezelése alatt tarthatná meg az egész földbirtokot. Ez esetben egy sereg hivatalnok egy sereg munkással állana szemben. Nagy kérdés, hogy annak a hivatalnokseregnek a fizetése vagy munkabére a társadalom jövedelméből nem venne-e sokkal többet igénybe, mint a mennyit tesz a földbirtokosoknak az adó levonása után járadék és vállalkozási nyereség czimén fennmaradó összes jövedelme. A második kérdés, hogy tekintettel arra, hogy a munkásokkal szemben csak egyetlen egy munkaadó áll, azoknak bére nem hanyatlana-e le tényleg a létminimumra.

Ha az állam nem akarná magára venni az ily óriás vállalat terhét és felelősségét, nem maradna más hátra, mint hogy a földbirtokot haszonbérbe adás által értékesítse. Némelyek örökbérbe adást, mások ellenben csak hosszabb tartamu haszonbért javasolnak.

Az örökbérlő a későbbi, a szaporodott nemzedéket a földbirtokból ép úgy kizárhatja, mint ma a tulajdonos. Ha a földbér időközönként az emelkedett járadéknak megfelelőleg szabályoztatnék is, még nincs kizárva az, hogy időközben az örökbérlő ép a járadék által meg ne gazdagodjon, tehát egy oly jövedelem segélyével, mely nem a saját, hanem a társadalom munkájának eredménye. Mit nyer a munkás osztály az új berendezés által? Ma elmegy napszámra, vagy cselédnek a földtulajdonoshoz, az új berendezés alatt az örökbérlőnél napszámoskodnék vagy cselédeskednék. Vagy más viszonyra való tekintettel, azt mondhatnók, hogy míg ma a munkás a földtulajdonostól vesz földet

pénzkereset a döntő, hanem azon szükségletek és élvezetek mennyisége és minősége, melyeket azon a munkás megszerezhet. A pénz-napszám csökkenhetett a nélkül, hogy ez egyszersmind a tényleges napszám csökkenését jelentené, sőt ellenkezőleg, a pénz-napszám hanyatlása daczára a tényleges napszám vagy munkabér emelkedhetett, ha a csökkent munkabér mellett is több és nagyobb szükségleteket lehetett kielégíteni. Állítása csak akkor lett volna igazolt, ha kimutatja, hogy az emelkedett jólét és vagyonosodás daczára, a munkások helyzete mindég rosszabbá és rosszabbá vált, mind nagyobb mérvben valának azok kénytelenek, ha szabad így szólanunk, anyagi és szellemi fogyasztásukat korlátozni. Ezt azonban nem tette, nem is tehetne volna, mert a tényekkel jött volna ellenmondásba. A tapasztalat ugyanis azt igazolja, hogy a művelődés haladásával, a gazdasági élet fejlődésével emelkedik az általános jólét is, melynek legbiztosabb jele a fogyasztás gyarapodása, ugy mennyiségileg, mint minőségileg. De máskülönben is nagyon egyoldalú abból, hogy a szegények száma a haladással együtt emelkedik, a társadalmi hanyatlásra következtetni. Az igazság azt követeli, hogy az érem másik oldala is feltüntessék és számba véteessenek azok is, kik vagyoniilag emelkedtek, kedvezőbb helyzetbe jutottak. Mig a tapasztalat azt bizonyítja, hogy a közepes vagyonnal és jövedelemmel bírók száma folytonosan emelkedik, mindaddig elszegényedésről, hanyatlásról szó sincs és nem is lehet. Hanyatlást csak akkor lehet állítani, ha nem csak az igazoltatik, hogy a szegények száma általában szaporodott, hanem azok száma a több osztályokhoz mérten, vagy más szóval, viszonylag is emelkedett, az elszegényedés mind szélesebb és nagyobb körökre terjedt ki, mind nagyobb és szélesebb rétegek kénytelenek a puszta lét fenntartásért küzdeni vagy életüket csak idegen segítséggel és támogatással tengetni.

Csak megérintjük, de nem tárgyaljuk a földbirtok-váltság eszméjét, mely szerint is az állam szerezzé meg a földbirtok tulajdonát és a jelenlegi tulajdonosoknak térítse meg az általuk tett beruházásokat, illetőleg az általuk fizetett vételárt. Hogy honnan vegye az állam az ily nagymérvű kisajátításra szükséges tőkét, ez a bökkenő. Ezt a nehézséget némelyek úgy akarják elhárítani, hogy az állam ne készpénzben, hanem évi járadékok

haszonbérbe vagy felébe, akkor a földtulajdonos helyébe az örökbérlő lépne, egyebekben a viszony teljesen a régi maradna. Ha az örökbérletet, — mint Laveleye javasolja, — még az eloszthatlanság jellegével is felruházzák, ennek az volna eredménye, hogy míg ma a napszámos, ha a szerencse neki kedvez, szerezhethet magának valamely apró birtokot és így földtulajdonossá is lehet, az eloszthatlan örökbérletek mellett el volna ütve attól, hogy valaha örökbérlővé lehessen. Vagy talán azt hiszik, hogy a napszámos könnyebben szerezhetheti meg az örökbért, mint a birtokvételeért? De nem tévesztik-e szem előtt azt, hogy az örökbérlő könnyebben is fentarthatja magát a földbirtokban a tulajdonosnál. Joggal kérdehetjük tehát, hogy miben fognának a társadalmi viszonyok javulni és hogyan fognának a vagyonskülönbségekben rejlő ellentétek kiegyenlítésre találni.

A hosszabb tartamu haszonbérlet ellen ugyanazon kifogásokat tehetjük, melyeket az örökbérlet ellen felhoztunk. Míg ma nálunk egy pár millió földtulajdonos van, akkoron aligha volna ennyi haszonbérlő. Az állam aligha fogná a földbirtokot milliiónyi haszonbérletre szétagolni. A társadalmi viszonyok minden hihetőség szerint úgy alakulnának, hogy volna néhány ezer főbérlő, ki közvetlenül az államtól bírná a haszonbérletet, egy sereg albérlő és még sokkal több, minden haszonbérlet nélkül való munkás, mint ma minden földtulajdon nélkül levő napszámos. A főbérlő urak még inkább meggazdagodhatnának, még fényesebben élhetnének, mint a mai nagybirtokosok, mert módjuk volna még inkább leverni a munkabért, mint ma, midőn sok a tulajdonos, és így a munkaadók közt nagy a verseny. Közgazdasági szempontból a haszonbéres állapot annyiban hátrányosabb az örökbérleti viszonyoknál, a mennyiben a haszonbéri idő vége felé nagy mértékben járná a rablógazdaság, folytatnák ezt a főbérlők ép úgy, mint az albérlők, mert egyikök sem biztos abban, hogy nem fog-e a haszonbérlettől elüttetni. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy míg a tulajdonos jó időben, rossz időben egyaránt helyt áll a mostoha viszonyok közt csak azért, hogy magának és övéinek a szerzett vagy öröklött birtokot megtarthassa, magát a legnagyobb nélkülözéseknek is kiteszi, addig az örökbérlő és főleg a haszonbérlő a mostoha viszonyok közt igen hamar kereket old, pénzzé teszi, mi csak pénzzé tehető és megy

haszonbérbe vagy félébe, akkor a földtulajdonos helyébe az örökbérlő lépne, egyebekben a viszony teljesen a régi maradna. Ha az örökbérletet, — mint Laveleye javasolja, — még az eloszthatlanság jellegével is felruházzák, ennek az volna eredménye, hogy míg ma a napszámos, ha a szerencse neki kedvez, szerezhethet magának valamely apró birtokot és így földtulajdonossá is lehet, az eloszthatlan örökbérletek mellett el volna ütve attól, hogy valaha örökbérlővé lehessen. Vagy talán azt hiszik, hogy a napszámos könnyebben szerezhetheti meg az örökbérlőt, mint a birtokvédelárt? De nem tévesztik-e szem előtt azt, hogy az örökbérlő könnyebben is fenttarthatja magát a földbirtokban a tulajdonosnál. Joggal kérdehetjük tehát, hogy miben fognának a társadalmi viszonyok javulni és hogyan fognának a vagyonkülönbségekben rejlő ellentétek kiegyenlítésre találni.

A hosszabb tartamu haszonbérlet ellen ugyanazon kifogásokat tehetjük, melyeket az örökbérlet ellen felhoztunk. Míg manálunk egy pár millió földtulajdonos van, akkoron aligha volna ennyi haszonbérlő. Az állam aligha fogná a földbirtokot milliőnyi haszonbérletre széttagolni. A társadalmi viszonyok minden hihetőség szerint ugy alakulnának, hogy volna néhány ezer főbérlő, ki közvetlenül az államtól birná a haszonbérletet, egy sereg albérlő és még sokkal több, minden haszonbérlet nélkül való munkás, mint ma minden földtulajdon nélkül levő napszámos. A főbérlő urak még inkább meggazdagodhatnának, még fényesebben élhetnének, mint a mai nagybirtokosok, mert módjuk volna még inkább leverni a munkabérlőt, mint ma, midőn sok a tulajdonos, és így a munkaadók közt nagy a verseny. Közgazdasági szempontból a haszonbéres állapot annyiban hátrányosabb az örökbérleti viszonyoknál, a mennyiben a haszonbéri idő vége felé nagy mértékben járná a rablógazdaság, folytatnák ezt a főbérlők ép ugy, mint az albérlők, mert egyikök sem biztos abban, hogy nem fog-e a haszonbérlettől elüttetni. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy míg a tulajdonos jó időben, rossz időben egyaránt helyt áll s mostoha viszonyok közt csak azért, hogy magának és övéinek a szerzett vagy öröklött birtokot megtarthassa, magát a legnagyobb nélkülözéseknek is kiteszi, addig az örökbérlő és főleg a haszonbérlő a mostoha viszonyok közt igen hamar kereket old, pénzzé teszi, mi csak pénzzé tehető és megy

más országot, más hazát keresni, hol reményli, hogy tökéjét és munkaerejét jobban fogja értékesíthetni. Csak mellékesen említjük meg, hogy a haszonbérlo osztály kész köteles szolgája volna a kormánynak ép úgy, mint az angol és ir bérlo a földesurának, kitől elnézést és kedvezményeket várhat.

Ajánlják a magán-tulajdon pótlására a szövetkezeti alakot is. Felesleges volna ezzel bővebben foglalkoznunk, mert végeredményben a községi rendszerrel azonos. Csak azt akarjuk megemlíteni, hogy a szövetkezeti tulajdon ellen ugyanazon kifogás tehető, mint a magántulajdon és a tulajdon ellen általában. A szövetkezeti tulajdon alatt nem egyesek, hanem többen együtt gyakorolnák a földbirtok felett a kizárólagos hatalmat. A szövetkezet esetleg még szivtelenebbül járna el az egyesnél, miután mindenki önzését a többség határozatával fedezhetné. A szövetkezeten kívül állók helyzete még rosszabb lehetne, mint napjainkban a birtok nélkül való napszámosok állapota.

Vonjunk le ezen némileg túlhosszúra nyult tanulmányunk végeredményét. El kell ismernünk, hogy a föld nem emberi mű, de másrészt még az is igaz, hogy annak értéket részint a tulajdonos, részint a társadalom munkája kölcsönöz. A mennyiben tehát a föld, mint érték, mint vagyon jön tekintetben minden esetre emberi mű. Elfogadhatjuk, hogy a föld mindannyiunk hasznára rendelt kincsbánya; de ebből még nem következik, hogy mindannyian földtulajdonosok is legyünk, vagyis mindannyian kapjunk részt és osztályt a közösség javára rendelt földbirtokban. Ha mindegyikünk köteles volna a földet művelni, ha mindegyikünk bérül a saját munkájának termékét kapná, nem létesülhetne a munka megosztás, melynek a társadalom nem csak anyagi, hanem mi ennél még becsesebb és fontosabb, a szellemi és ezzel kapcsolatban az erkölcsi haladást is köszönheti. A földbirtok jelzett közösségéből s az ebből leszarmaztatott egyenlő jogból a földbirtokra, józanul csak azt lehet levonni, hogy a földbirtok ne legyen valamely osztály vagy rend kizárólagos hatalmában, vagyis annak megszerezhetésétől ne legyen elzárva senki, ki szellemi és testi munkáját a föld megmunkálásának akarja szentelni. Ebben, és itt gyökeredzik a földbirtok szabadságának nagy elve, s már ebből folyik, hogy minden oly intézmény, melynek az a célja, hogy egyeseket vagy osztályokat a

földbirtok tulajdonában mások kizárásával, erőnek erejével megtartson, az emberiség joga ellen elkövetett sérelem. Végre kétségtelen az, hogy a tulajdonnak egyedül helyes jogcíme: a munka, mely akár közvetlenül, akár közvetve a társadalom előnyére szolgál, annak fejlődését és haladását mozdítja elő. A tulajdonnak általában és a földbirtok tulajdonának különösen úgy és akként kell szervezve lennie, hogy az a munkának legyen eredménye és jutalma. Tulajdonos ne lehessen az, ki a társadalom iránt nem ismer kötelezettségeket, ki a társadalom anyagi és szellemi jólétének és haladásának előmozdításában tevékeny részt nem vesz. A tulajdon nem csak jogokat ad, hanem kötelezettségeket is ró az azt birtoklóra. A ki megszerzi vagy utódlás folytán bírja a földbirtok tulajdonát, az nem csak jogokat szerzett, hanem a társadalommal szemben kötelezettségeket is vállalt. Jog és kötelezettség kölcsönös. Ki nem teljesíti kötelezettségeit, az veszti jogait is. Ebből az elvből azonban korántsem szükséges és nem is lehet az állam javára azt a jogot levonni, hogy az kényszerrendszabályokat alkothasson, melyekben megállapíttassanak a földtulajdonosok kötelezettségei és ha azok a törvényben meghatározott kötelezettségeknek eleget nem tesznek, a földbirtokról kárpótlás mellett elüzessenek, hogy helyet adjanak másoknak, kik a társadalom iránt tartozó kötelezettségnek megfelelnek. Szükségtelen ily intézkedés azért, mert ezt a művet különös törvény nélkül a szabad verseny és a pártatlan, egyenlő osztó igazság, s itt főleg az adóztatást tartjuk szem előtt, úgy is elvégzi.